

I
POSLE DER-EZ-ZURA
(SIRIJA)

**KAD SU KONJI
IMALI KRILA**

MIROLJUB STOJANOVIĆ

Sušтина svih mojih razmišljanja o Siriji oličena je u gradu Der-ez-Zuru, koji se nalazi na krajnjem istoku zemlje, u relativnoj blizini iračke granice. Ne samo zato što je ovaj grad u potpunosti nalik drugim istočnjačkim gradovima, ne stoga što vreme u njemu teče neprimetno, pa ni zato što neopisiva živopisnost (s eksplozijom boja, šarenila odeće, zakrčenih ulica i prenatrpanih bazara) odudara od upadljivo razigranog urbaniteta drugih sirijskih gradova (Homs), a čak možda ni zato što u Der-ez-Zuru život ključa neverovatnom snagom i što ta punoća života u svojoj mahnitosti ima ponešto od sveindijske hysterije – nego, iznad svega, zato što magična reka Eufkrat, koja protiče kroz grad, čitavom predelu daje krajnje jednostavan izgled veličanstvene neponovljivosti i čini da on još uvek živi u svom istorijskom vremenu i za njim čezne kao za nekom lepom bolešću.

U Der-ez-Zur putuje veoma mali broj turista (oko tri posto!). Do ovog grada se stiže posle šest časova nezaboravne autobuske vožnje kroz pustinju... Po ko zna koji put, Sirija, kao i tolike druge zemlje, potvrđuje koliko je turistička malograđanština, iskaziva uvažavanjem isključivo opštih mesta jedne zemlje, postala dominantna u pseudokonceptima, lišenim bilo kakve više znatiželje.

Primeru radi, niko, baš niko u Burmi ne putuje u Pegu, najmagičniji burmanski grad, niko u Kambodži ne posećuje Batambang i Sisifon, Pakse i Sekong u Južnom Laosu ili Sapu u Severnom Vijetnamu, a da i ne govorimo o tragičnom pomanjkanju motiva kod ogromnog broja turista u Indiji da od Tadž Mahala prevale svega šezdesetak kilometara ugodne autobuske vožnje po dobrom putu i vide Fa-

tepur Sikri, danas *ghost city*, jedan od apsolutnih vrhunaca čitavog indijskog potkontinenta.

Ako i nije na najboljem putu da postane filatelija, globalni turizam odumire zbog stalnog ukazivanja na nedovoljnu bezbednost, pa strah, u međunarodnim razmerama, postaje dovoljno ubedljiv izgovor za neaktivnost iz preventivnih razloga.

Der-ez-Zur deli sudbinu tolikih brojnih magičnih a nedovoljno poznatih ili sasvim nepoznatih mesta, kojima, bojim se, neće pomoći reklamni slogani njihovih vlada ni opšte strategije u turističkoj kampanji. I kad svi obave svoj posao, tišina i dalje obavija te gradove, a glas o njima širi se dalje mnogo bolje u ličnim kontaktima onih putnika koji, premda udaljeni jezikom, poreklom i načinom života, na neki teško objašnjiv način prenose svoja lična otkrića kao tiha zaveštanja sebi sličnima.

U Der-ez-Zuru sam dostigao vrhunac svoje “sirijske sreće”, iskaziv samo metafizičkom jednačinom koja je sadržana u odsustvu razloga i čijoj transformaciji u viši smisao prethodi slučaj. Nisam mislio da bavljenje Sirijom nakon Der-ez-Zura ima nekog dubljeg smisla, a srećna okolnost bila je ne toliko brižljivo napravljen plan koliko geografski okvir koji je, praktično, Der-ez-Zur činio završnom etapom mog sirijskog puta. Video sam zvezdano nebo Palmire, upadljivo slično rimskom, i mistični drevni grad Damask s planine Kusum dok ga je osvajao suton, i hrišćane Malule kako na svom aramejskom iskazuju privrženost Hristu, ali vode Eufrata u Der-ez-Zuru potisnule su sve u drugi plan i sada mi je preostalo da se vratim natrag, beskrajno složenim putem ka severu i Turskoj... Da li je ovo značilo stvarni kraj ili samo kraj u komplikovanoj hijerarhizaciji utisaka i vrednovanja? Za mene je sve bilo završeno psihološki, ali ne i geografski: gotovo da sam “završio sa Der-ez-Zurom”, ali je ostalo dovoljno mesta za prividno suvišno. Ostao je, naravno, Dura Europos!

102

Dura Europos, nekadašnje uporište parćanskog carstva na srednjem Eufratu, otkriven je u periodu 1928-1937. godine, ponajviše zahvaljujući uglednom istoričaru Mihaelu Rostovcevu, koji je predvodio arheološku ekspediciju koja je radila na ovom lokalitetu, i koji je kasnije Dura Europosu posvetio mnoge nadahnute stranice.

Danas, za žitelje Der-ez-Zura i okoline Dura Europos je ime na koje se ne reaguje. Svako ko se nosi mišlju da poseti Dura Europos mora kao nekakvu tajanstvenu lozinku da upotrebi arapsku reč za taj lokalitet – Tel Salihije...

No, u opštem metežu i krkljancu na ulicama Der-ez-Zura, pronalaze-nje odgovarajućeg prevoznog sredstva do Dura Europosa predstavlja ponekad istin-

ski podvig. Postao sam bolno svestan ove činjenice na vlastitom primeru. Kad mi je već postalo jasno da bez Dura Europosa ovaj završetak puta ne bi uistinu odgovarao mom shvatanju dovršenosti (dovršenosti u mentalnom smislu isto koliko i u geografskom i kulturalnom), i kad sam – inače, s mnogo otpora – odlučio da, govoreći s pozicija hedonističkog shvatanja putovanja, iskoračim preko granice der-*ez*-*zur*ovskog savršenstva, predstojao je mučan posao sporazumevanja da bih došao do nekog prevoznog sredstva koje ide na jugoistok, u pravcu Abu Kamala. Iz neobjašnjivih razloga sirijski taksisti nerado prevaljuju ovaj put čak i za veće novčane sume (oko sat i četrdeset minuta brze vožnje), te je stešnjeni prostor minibusa (u Siriji često kažu *mikrobus*) ostao jedina mogućnost. U gradu u kojem se na prste mogu izbrojati ljudi koji govore engleski sama želja da se ode u Dura Europos nije se pokazala dovoljnom. Veliki deo jutra gubim jurcajući u potrazi za početnom stanicom minibusa, ali je, naravno, u moru protivrečnih informacija, ne nalazim. Najzad, upadam u prenatrpani autobus kad nakon mog uzvikivanja “Tel Salihije Tel Salihije!”, mladi prodavac karata potvrdno klima glavom, da bih gotovo pola sata kasnije, sasvim slučajno, ljubazno odgovarajući na pitanje jednog postarijeg arapskog trgovca među putnicima – kamo idem? – saznao da sam u pogrešnom autobusu i da me mladić uopšte nije razumeo, štaviše, da se krećemo u suprotnom pravcu. Taj tako retki znalac engleskog jezika više nego gospodskim gestom najpre mi je pomogao da pređem ulicu, sačekam iz suprotnog pravca autobus u koji me je bukvalno ugurao, snabdevši me komadićem papira na kojem je čitkim rukopisom na arapskom ispisao moju destinaciju kao malo uputstvo vozačima i prodavcima karata kako opet ne bih napravio grešku i ušao u pogrešan autobus...

Vreme prolazi, ne pomaže ni stalno gledanje na sat, a autobus za Abu Kamal se ne pojavljuje, te pomišljam da odustanem. Kao izgovor koristim ono što uvek prezirem kao akt odbrambenog mehanizma – da mi, naime, nije suđeno da baš sve vidim. Situacija je smešna, pre karikaturalna no problematična; naime, u jednom tako malom gradu kao što je Der-*ez*-*Zur* pronalaženje autobusa predstavlja mi toliki problem! Iznova poletno presrećem svaki minibus koji ide u pravcu koji mi je naznačio trgovac. Prošao je skoro jedan sat dok nisam “pogodio” (reč koja mnogo više odgovara nego “pronašao”) pravi autobus, i, tek negde oko II časova našao sam se, premoren ali ne bez entuzijazma, u minibusu. Oko sebe ne vidim ljudska lica od marama kojima se svi štite od sunca.

Na putu ka Abu Kamalu svedok sam jedne diskretne ali suštinske transformacije pejzaža iz pustinjskog u zeleni i trenutku kada vam pred očima pustinjska Sirija postaje “kolevka civilizacije” (oficijelna dobrodošlica u graničnoj postaji na tursko-sirijskoj granici, u Bab-al Dvaru: *Welcome to the cradle of civilisation!*). Jurimo

sa preko sto kilometara na sat, solidan put prema Abu Kamalu zvrji prazan, niko nam ne ide u susret, promiče samo po koje retko vozilo, napolju mora da je više od 45 stepeni. Izgleda da je poljoprivreda ovde najrasprostranjenija a, opet, nema ni žive duše.

Izašavši iz krivine, minibus naglo staje, dajem jedan američki dolar za kartu i zakoračujem u prazninu poput one kada me je, tačno pre godinu dana, na putu za Pasargad iranski autobus iskrcao nasred ceste u bestragiji... Od ovećeg putokaza vodi jedan pomoćni, uzani, asfaltirani put koji nigde ne zaokreće i s ove strane centralnog puta u daljini vidim nešto masivno – ili je to pre moja predstava da je monumentalnost arhitektonska odlika svih istorijskih mesta?

Što više odmičem asfaltirani deo pomoćnog puta bliži se kraju, jedan beskrajno dugačak zid postaje sve uočljiviji, i najzad, kad sam se približio sasvim, vidim da su razmere tog zida ogromne i da on dominira predelom, jer i ne postoji ništa drugo što bi se uključilo u borbu za dominaciju. Otprilike je trinaest časova, dehidrirao sam a nemam vodu, ali me mnogo više brine to što se ne ukazuje ništa iza ovog zida od primitivne cigle koji, eto, prkosi vremenu više od dve hiljade godina...

Naime, 280. godine pre Hrista, Dura Europos osnivaju Seleukidi, da bi nedugo zatim usledile učestale promene gospodara kao što su Parti koji su se ovog grada dočepali 128. godine pre Hrista i zadržali ga uz popriličan napor sve do 165. godine moderne ere, kada ga Rimljani integrišu u svoje carstvo. Šarolikost etniciteta ovog grada tokom čitave istorije ponajbolje govori ne samo o ekonomskom i društvenom životu grada nego i upućuje na realnu prepostavku čije konotacije imaju zapanjujuće odlike modernosti: da je u Dura Europosu suživot različitih konfesionalnih, civilizacijskih, jezičkih i rasnih entiteta i te kako bio moguć, i da je ideja tolerancije bila jedno od centralnih političkih, ideoloških, ali i humanitarnih načela ovog multikulturalnog društva. Čitam o tome u svom vodiču, ali ne vidim ni traga od onih grčkih, rimskih, parćanskih i mesopotamskih hramova o kojima me izveštavaju eksperti; sada su na njihovom mestu, osim obeleženih kvadrata, samo grude strvdnute zemlje koja može biti zemlja s bilo kog mesta ili iz bilo koje istorije. Tako je ovaj zid Dura Europosa, koji je jedino što je od grada preostalo, zapravo više provokacija, više nekakva stilizacija u prostoru koji se lomi na pola a da mi ne znamo razlog zbog kog se to dešava.

Moje razočaranje već prelazi u potištenost, a kako izneverena očekivanja nisu potpuna bez besa, osećanje prevarenosti prevladava! Ne koristim kao svoju prednost to što sam apsolutno sam u jednom ogromnom odsečku prostora koji nudi divne mogućnosti – od one koje otpočinju minimiziranjem moje fizičke pojave

pa do one blejkovske privilegije da se “beskonačnost zadrži na dlanu ruke i večnost stane u jedan dan”... Umesto delova hramova posvećenih božanstvima Artemis ili Atargatis, njihovo nekadašnje postojanje ukazuje mi se najpre u vidu dvojezičnih, englesko-arapskih natpisa, a potom se jedan veći deo nekadašnjih konstitutivnih jedinica koje su činile grad Dura Europos ukazuje, u mojoj očajničkoj potrazi za izvesnošću oblika, u vidu nekakvih izdignutih slojeva zemlje koji podsećaju na krtičnjake. Za sada imam samo kapiju Palmire kao prepoznatljivu, fizički uočljivu i zastupljenu referencu u istorijskom katalogu, a ovo opšte odsustvo nečeg opipljivijeg doživljam kao vid istorijske travestije a ne onako kako je verovatno jedino moguće: kao posledicu smrtnosti istorijskih monumenata.

105 No, dešava se nešto čudno: šesnaest je časova, a ja još uvek tumaram. Ne odustajem od ideje da negde u ovom prostoru mora ipak postojati nešto celovitije, očuvanije, krećem se sporo, gotovo obazrivo, i tako neprimetno idem u susret drugom, poprečnom zidu koji me očekuje na blagoj nizbrdici sa zapadne strane lokaliteta... a tada sa te valovite uzvisine pukne jedan od najlepših pogleda na mom bliskoistočnom putu: pogled na brzo promicanje voda Eufrata i beskrajno, nestvarno zelenilo okolnih polja, na prozirnost ove reke kojoj se dno zbog njene bistrine može sagledati i sa ove relativno velike uzvisine. Čini mi se da sam samo jednom u životu video tako čistu i prozirnu reku: Dakrong u Južnom Vijetnamu, dok sam se kretao pravcem “Ho Ši Minovog puta”... Pomišljam oduševljen: pa i ovo, ovaj pogled je deo Dura Europos, i ova dva zida koja su u stvari jedan su Dura Europos, i nepravedan sam prema činjenicama kad kažem da se ovde nema šta videti. Magiji Eufrata nije se moglo odoleti. Eufrat je bio taj koji je svojim brzim i bučnim tokom jedno suštinsko razočaranje transformisao u autentično oduševljenje, ponajpre uzrokovano “oksimoronskom situacijom”: jedan *ghost place* i jedna reka, fizički i simbolički puna života, tek zajedno tvorili su famičnost jednog ovakvog mesta i vreme provedeno na njemu činili smislenim.

Kada je reka upotpunila ugođaj, i pogled na zid imao je sasvim druga obeležja te se sada njegova agonija urušavanja u verovatno beskrajnom procesu nudila oku kao izdanak jedne neponovljive lepote koju izdvojenost u predelu nije činila manjkavom, nego ju je direktno vodila u savršenstvo.

Sumrak će uskoro pasti i biće teško vratiti se, zato je bolje da krenem — da stanem po sredini centralnog puta i, s nadom da će stati, pokušam da zaustavim neki minibus.

Svetiljke Der-ez-Zura dočekuju me poletnog, radosnog... Neću biti u stanju da im se oduprem, presrećan u noćnom tumananju. Samo, hoću li svoj najlepší dan u dužem isečku vremena dugovati jednom zidu? Nisam siguran, ali jedno

znam: Aleksandar Genis je u pravu – ruine su ponekad mnogo važnije nego sačuvani spomenici.

A posle Dura Europosa?

II SELO U BRDIMA (LIBAN)

S pravom ili ne, dolina Kadiše važi za najlepši deo Libana, premda je poseta Bšari, rodnom mestu Halila Džubrana, jedini motiv za ogromnu većinu turista da uopšte dođu u dodir sa Kadišom. Ali taj doživljaj, ma koliko neočekivan, ostaje nezaboran.

Kadiša ima nešto od magije doline Katmandua. Možda su to one iste izdužene polusenke koje pred sumrak pokazuju neizrecivo, a možda je to okruženje okolnih planinskih visova koji umesto očekivanog zloslutnog pogleda blagonaklono motre na ljudske kretnje. Saobrazno predelu, semitska reč Kadiša i inače označava “sveto”; ljubitelji istančanih lepota sasvim sigurno će u Kadiši oskudevati u retoričkim potencijalima, jer tu lepota predela nadilazi mogućnosti jezičke ubedljivosti.

106

Deskripcija nije od suštinskog značaja, jer bi se u Libanu, kada je u pitanju opisivanje prirodnih lepota, većina posetilaca osetila nemoćno. To bi, uostalom, moralo biti jasno i onom ko je video mediteranske gradove Libana a dolina Beka kao i Zahle više su nego dobra priprema za Kadišu, premda su lišene one dramatičnosti koju u sumrak pojačava belina snega na okolnim vrhuncima Kadiše. Većina Libanaca Kadišu zove rajem, premda libanski nacionalisti (a u Libanu su svi nacionalisti) tvrde da je cela libanska zemlja raj. Ona to, uistinu, na neki način i jeste, ali Kadiša ostavlja utisak mesta koje za razliku od nekih drugih “rajskih vrtova” (Harisa, na primer!) nikada nikog nije izgnalo. Neshvatljivo je ne samo to da su u ovim vrletima prolazile nekakve “vojske noći” nego i da je u gradu E(h)denu, u jeku građanskog rata, Samir Geagea upao u kuću Tonija Franžijea, sina predsednika Sulejmana Franžijea, i na spavanju ubio njega i celu njegovu porodicu.

Ukoliko obilazak Džubranovog muzeja nije jedini cilj posete i ukoliko preostane dovoljno vremena za tumananje po vrletima Kadiše, ne izostaje obilna nagrada. Vrhovi Džebel Sanin, sa svojih 2628 metara, ili Kurnet-as-Saude – koji ipak nisu tako blizu – dodatni su motiv za obilazak okoline. No s prevozom je posve nesigurno, a pešačenje je rizičan posao, ne toliko zbog nepredviđenih situacija koliko zbog konfiguracije terena.

107 Kada se iz pravca severozapadnog grada Tripolija autobusom krene na istok, u pravcu Bšari (ili Bišare, kako kažu libanski muslimani), putovanje do te mere postaje sebi svrha da i neposredni povod za to (još jednom: Džubranov muzej) uskoro biva sasvim potisnut u drugi plan. Za sat i po drmusanja po ne uvek dobrom asfaltu, stešnjen između krila plakara koje je jedna libanska domaćica uglatila između sedišta, prizivao sam u sećanje, uzbuđen dramatičnošću planinskog pejzaža, mesta za poređenje. Tako, na primer, izgleda predeo u severnoj državi Luzon na Filipinima kad se napusti Bagju, letnja prestonica zemlje, i krene prema gradovima Ilokos Sur i Ilokos Norte, ili jedan deo provincije Izabela. U stvari, poređenje s Filipinima nije se nametnulo slučajno: etnički čiste enklave libanskih hrišćana Kadiše prizivaju duh onog katoličkog rigorizma koji obeležava Filipine. Nešto kasnije istog dana tridesetpetogodišnji vlasnik jednog restorana za vreme ručka u Bšari reći će mi da je “jedini smisao njegovog života da ode u Kalkutu i celiva tle po kojem su gazila stopala Majke Tereze”. Kada mu kažem da nisam katolik, sledi blago razočaranje. Bila je to glupost koja se može nazvati taktičkom greškom te pokušavam da lepotu Kadiše apstrahujem u geografskom okviru, sasvim zanemarujući značenje konfesionalno-spiritističke pozadine, čime kod svojih sagovornika izazivam revolt. Naklonost tekovinama islamske civilizacije nije dobrodošla iako ona neće biti uzeta kao nužno obeležje u odnosima prema vama. A tek razgovori o Džubranu!

Nikad nisam smatrao Džubrana (u Bšari svi odreda izgovaraju njegovo ime kao Gibran) nekakvom literarnom kvintesencijom i daleko od toga da sam ikada bio njegov poklonik. Štaviše, mislim da je “slučaj Džubran” prenaplašena, premda očito uspela manipulacija egzotičkom paradigmom, pri čemu je kriterijum za egzotičko upravo njegova etnička pripadnost manjinskom hrišćanskom ogranku arapskog sveta. Unatoč nesumnjivoj lepoti, *Prorok* – knjiga koja je u stilskom pogledu možda i delo genija – jeste roman koji se nalazi unutar one posrnule evropske ideje perfekcije koju moderna Evropa danas uglavnom očekuje od vanevropskih etniciteta, ali s dovoljno evropocentričke sofisticiranosti kako bi u njoj iznašla upotrebnu mitologiju vlastite kulturalne genealogije. Životi evropskih pisaca danas su, uglavnom, toliko smrtno nezanimljivi da je opšte mišljenje apriori prevagnulo u korist ruralnog: samo, nije dovoljno da se čovek popne na planinu i piše dobre knjige, a izgleda da su nepovratno prošla vremena kad su evropski pisci po “građu” odlazili u druge delove sveta. Možda je, a da to i ne znamo, britanska okupacija Indije zapravo samo prethodnica one tihe armije literata koja je, kročivši na tle Indije kročila zapravo u jedan posve nov književni obrazac, ali je danas, u Evropi bez literata sledbenika, i sama ideja pisca posve iščilila u korist dela.

Džubran, zovimo ga i Gibran, stoji daleko od ove široko prihvaćene sveevropske ideje kastracije, ali ono što ponajviše imponuje u njegovoj priči i što smatram daleko bitnijim jeste upravo njegov (na sreću!) vanevropski život. Rođen 1883. godine, 6. januara, Gibran (zovimo ga i Džubran) prvi deo svog života proveo je u Bšari, a svoje zrele godine u Bostonu, u SAD. Moli Haskel, Amerikanka koja je zapravo najzaslužnija za njegovu spisateljsku emancipaciju i radi koje Gibran/Džubran žrtvuje svoju veliku libansku ljubav Mej Zajidi, najverovatnije je pokretač njegove ubrzane američke socijalizacije i integracije ali je, moramo to reći, od sporednog značaja u njegovom formiranju kao umetnika. Džibran, koji savršeno vlada arapskim i engleskim jezikom, u Americi je, ipak, u intelektualnoj prednosti, s obzirom na ogromnu znatiželju koja od njega pravi vrhunskog eruditu, o čemu je do sada inače vrlo malo pisano, baš kao što Bšari i, uopšte, Liban ostaju stalna pozornica njegove literarne pa delom i slikarske inspiracije. Kada je umro 1931. godine, telo mu je, po njegovoj želji, preneto iz Amerike u Bšari i tamo sahranjeno u kući uklesanoj u stenu, u sobi za odmor. Pretvorena u muzej nakon njegove smrti, ta kuća, zanimljiva već zbog samog svog položaja, postaje turistička atrakcija prvog reda i ultimativno odredište za većinu inostranih turista.

Imao sam sve ovo u glavi kada sam 6. maja 2002. stigao u Bšari, smatrajući da je poseta Gibranovom muzeju stvar kulturološke radoznalosti (pre svega), ali i turističkog bontona u najpogrdnijem smislu te reči: onog koji izvesne kulturološke pojave sagledava iz ugla jedne uznemirujuće frustrantnosti koju (malo)građanski duh porađa kao svoje neprikosnoveno pravo na iznimnost. Nisam se u Gibranov muzej zaputio ni kao obožavatelj ni kao hodočasnik, još manje kao neopredeljeni aktivista turističke armije čije poteze diktiraju agencije u svom edukacijskom programu koji je po svrsi toliko analogan sektaškom pogledu na svet. Kada su kuće velikana u pitanju, uvek sam obazriv: u Dalatu, na primer, u kući Dao Baoa, poslednjeg vijetnamskog cara (iz vremena koje prethodi Dijen Bijen Fu), doživio sam istinsku katarzu. Dao Bao, svestrano obrazovana marioneta, pokazuje se kao strastveni čitalac Šekspira u originalu, premda nije prepoznao Magbeta u liku ambicioznog vojskovođe-uzurpatora Nguen Dijen Đapa. U Vinu ostaje nezaboravna sobica u kojoj je Ho Ši Min sanjao kako pešice prelazi most na reci Ben Hai. Nadasve, Gandijeva dnevna soba u njegovoj memorijalnoj kući u Maduraiu, u državi Tamil Nadu, u kojoj vidimo jednu od najanticipativnijih fotografija nakon Drugog svetskog rata, onu na kojoj se vide nasmejana lica Gandija i Mohameda Ali Džinaha dok se rukuju, istog onog Džinaha (oca države Pakistan), koji se, valjda, tada poslednji put široko osmehuje. O ostalom ne vredi zboriti! Ili je popularizatorska travestija otrgla auru od velikana ili je sve što je uknjiženo u istorijski saldo doživelo svoju per-

108

mutaciju, tek domovi velikana nikada ne obavezuju na odanost veličini. Na takva mesta sve više stupam nerado. Sjaj i suze ukazuju se kao sinonimne vrednosti. Profitabilnost uvodi red svuda pa su kuće znamenitih umetnika osvojene u prvom naletu kao rentabilna istorijska ropotarnica.

Sve ovo imam u vidu dok, valjda kao jedini stranac u Bšari tog dana, uredno plaćam svoja tri američka dolara za ulaznicu za Gibranov muzej. Šta očekujem da ću videti? Da možda ova poseta doprinese mom boljem razumevanju Džubrana? Da navalim na njegove knjige kada se vratim, s vrlo precizno definisanom idejom korektiva u čitanju? Čovek valjda u ovakvim situacijama mora imati neki motiv...

Muzej izgleda kao obična seoska planinska kuća (što ona uistinu jeste), malo uzdignuta nad asfaltnim putem koji vijuga dalje ka brdima i jednim svojim delom je praktično uklesana u stene koje joj, u skladu sa okruženjem, daju veličanstven izgled. Sa malog platoa ispred ulaza kao magičan prizor ukazuje se dubodolina. S visokog stenja gorski brzaci u vidu malog vodopada otiču u jarak ispod puta.

109 Osoblje, koje je zaslužilo ubedljivu desetku iz turističke ljubaznosti, na odličnom engleskom i francuskom jeziku nudi vam na ulazu u centralnu prostoriju mogućnost da katalog vodič kroz muzej ne kupite već da ga koristite dok traje vaša poseta a potom vratite. Isprva ne razumem o kakvom se vodiču kroz muzej radi. Čini mi se da je reč o uobičajenoj promotivnoj komercijalnoj knjižici, ali se pokazuje da grešim. Ovo je uistinu vodič kroz osamnaest prostorija, koliko ih muzej ima: mislim da je u trećoj planinski izvor, koji najpre okupira moju pažnju. Utažujem žed dok kamere prate svaki moj pokret. U sledećoj prostoriji, koliko se sećam, nalaze se vitrine sa prevodima Gibranovih dela na šezdeset i četiri jezika. Među njima se nalazi i srpsko izdanje u prevodu Dragoslava Mihailovića.

Sudeći po oskudnom nameštaju, Liban s početka dvadesetih godina prošloga veka u potpunosti je u skladu s evropskim poimanjem umetnikove radne sobe. Sofisticiranost ovakvog prostora ponajviše počiva na izvesnom redukcionizmu, a uobičajeno teški, masivni predmeti (sekreteri, komode...) u skladu su pre svega s namenom prostorije u kojoj se nalaze. Veći deo ovih pretežno pravougaonih soba rezervisan je za Džubranove mističke slike. Moram reći da je ovaj slikarski misticismizam – koji je u maniru ranog Vilijema Blejka toliko vidno obeležen traženjem teološke odstupnice za opsesivni erotizam u kojem uloga tela i putene ljubavi ima fiksacijska obeležja – ostavio na mene snažan utisak. Posle brižljivog, višesatnog posmatranja, spreman sam da kategorički tvrdim da je Halil Džubran mnogo veći slikar nego pisac, te da je pogrešno to što je u istoriji umetnosti mnogo prisutniji kao pisac. Zbog opsednutosti motivom moralnog pada, posrnuća i pre svega iskuplje-

nja, Džubranova dela na nepripremljenog posmatrača mogu delovati i zbunjujuće: prividno deprimantni okvir njegove likovne poetike odraz je one introspekcije koja s Nadnaravnim najpre komunicira kroz skrušenost. To je jedan od razloga što je uloga ambisa na njegovim platnima od tolikog značaja i ima dosta osnova da se kao jedna od dramaturških dominanti u ovom slikarstvu taj rubni momenat uspostavi kao najbitniji. Konzistentnost Džubranove vizije, budući da je broj izloženih slika veliki, vrlo lako je uočljiva a rekao bih i prepoznatljiva, pa i očekivana...

Sukcesija tema kojima se Džubran bavi na neki volšeban način usklađena je sa sukcesijom prostora u muzeju, budući da se muzej diskretno pretvara u pravu malu konceptualističku bravuru koja je kao svoju upadljivu odliku izabrala fizički i simbolički krug. Da bi se iz muzeja izašlo nije potrebno vraćati se unatrag, a posebna majstorija je neprimetno pomeranje prostorija u odnosu na prethodne u nivoima, sve do poslednjih odaja, kada već naglo uzdignute stepenice pouzdano pokazuju da se obilazak približio kraju.

Džubranovo slikarstvo zauzima najveći broj muzejskih prostorija a ono što se isprva čini kao hiperprodukcija ne treba smatrati manjkavošću; to je pokazatelj stvaralaštva jedne izuzetno posvećene i strastvene ličnosti. Dve muzejske prostorije posvećene Džubranovoj bibliofilskoj ostavštini ne samo da plene našu pažnju već Džubranovu lektiru izdvajaju kao jednu od najsveobuhvatnijih za koju znamo. Hiljade tomova još onda raritetnih izdanja govore o njegovim čitalačkim preferencijama i o širini njegovih zamaha. Brojna dela iz britanske istorije smenjuju enciklopedijska izdanja, a ljubav prema lepoj književnosti i istoriji razni rečnici, antropološka i etnološka dela, te klasici čiji povezi već predstavljaju vrednost po sebi. Na prvi pogled (sveobuhvatniji je, nažalost, tehnički neizvodiv), favorizovanje zapadnjačkog (hrišćanskog) kanona čini se očiglednim, iako to daje najmanje osnova da se govori o njegovoj isključivosti. *Jevandjelje po Fokneru* tvrdi da postoje dve grupe genijalnih pisaca: jedna, kojoj nije potrebno da ikada išta pročita u životu da bi davala značajna dela, i druga, kojoj je to moguće tek kroz enciklopedijsku šetnju kroz istoriju ideja, motiva i stilova. Džubran je vaskoliku izvornost sačuvao kao pripadnik ove druge, ne žrtvujući u ime kulturalnog univerzalizma nijedno od svojih kreativnih obeležja. Ali, ako autohtonost njegove umetnosti i nije sporna, to još uvek ne znači da ju je iz te početne prednosti nešto transformativno prevelo u neki emanirajući princip u kojem bi se bez ostatka prepoznavalo delo genija.

U svim mojim planovima putovanja kao i u putovanjima samim postoji jedan broj opštih mesta koja se, bez obzira na sklonosti, vremenski raspored, budžet a i slučaj, uvažavaju kao imperativi, ne samo zato što živim u svetu opšte blazi-

ranosti i “odrađujem” svoje kulturalne dugove, i ne samo zato slična iskustva deluju frustrirajuće. Otpor prema prirodi ovakvih mesta je razumljiv, premda, čini mi se, pripada prkosu nezrelih godina. Ponekad odista može biti “šik” otići u Indiju i ne videti Tadž Mahal, ali samo ponekad. Ne raditi isto što rade drugi slab je izgovor pred onom nadirućom rekom najmanjih zajedničkih sadržalaca koji čine naš svet, i u kojem samo ignorisanje jedva da je dostatno. Biti zatvorenih očiju individualno je pravo a ne moralna obaveza, i premda treba uvažiti raznolikost naših pobuda, jednom samo prolazimo ovom planetom...

Poseta Bšari (ili Bišari) i Džubranovom memorijalnom muzeju nije od tolikog civilizacijskog značaja kao poseta Keopsovoj piramidi. Liban bez Džubrana – eto nezaboravnog doživljaja, a kompleksnost utisaka svakako neće biti manja za onog ko za Džubrana nije ni čuo. Pokušaj uspostavljanja ovakve sinonimije pre će ličiti na podvalu, ma od koga potekla. Uz ime Halila Džubrana vezujem, naime, nešto drugo: isprva sam mislio da takav jedan cilj sebi postavljam kao manifestaciju kulturne pristojnosti. Potom mi se činilo da se to u meni bori onaj osećaj krivice, jer ga nikada nisam sasvim prihvatio kao jednog od pisaca-favorita. Onda, sasvim na kraju, pometen, zacrtao sam da posetim njegovo rodno mesto kao nešto što je inherentno Libanu, drevnoj zemlji čiju je slavu proneo.

III Sada mislim da je sve to nevažno. Ovi redovi ne govore ni o Libanu ni o Džubranu umetniku a ni o njemu kao čoveku. Oni su omaž jednom nezaboravnom danu u mom životu, a iznad svega su posvećeni jednoj kući.

III KAD SU KONJI IMALI KRILA (JORDAN)

Putovanje od Amana do Petre po odličnim jordanskim cestama prevladjuje se za nepuna četiri časa. Izbor puteva (Kings Highway ili Desert Highway) čini razliku u vremenskom trajanju putovanja posve zanemarivom. Spržena pustinjska zemlja koja stotinama kilometara dominira ovim neplodnim krajem ne primećuje se u toj meri s obzirom na to da putnik, ako već nije pospan na plus 48 celzijusovih, ima malo očekivanu mogućnost da na istim ovim cestama vidi neke od najluksuznijih, najnovijih i najskupljih modela automobila na svetu, a tako i sve ono što je u neposrednoj ovisnosti od točkova. “Zemlja beduina”, koju je nekad voleo Lorens od Arabije, još samo je (velikim delom, istina ne i u potpunosti) jedan u nizu marketinških slogana koji u propagandističko-turističkim strategijama odstupa od svega

što ovu zemlju zaista obeležava: na delu je, naime, inverzivna kampanja, koja jednu realno modernu zemlju kakva je Jordan globalno dislocira iz ekonomskog i tehnološkog konteksta i veštački je vraća u jučerašnji svet.

Danas, kada definitivno nema nijednog mesta na planeti koje nije u knjigama, i svetovi jučerašnjice ukazuju se kao diskutabilni fantazmi jedne unisone civilizacije čiji simulakrumi možda umnožavaju sve istorijske regresije ali romantizam sigurno ne!

Jordan možda šokira one za koje arapski svet počinje u Gornjem Vaku-fu, ali su jordanski bankari, kao užurbani poslovni ljudi Amana, daleko raširenija kasta no imami koji su za svoje molitve izabrali postmodernističke minarete, vodeći i te kako računa o duhu arhitektonske bravure. Moderni Aman je u ovom času mnogo više zaokupljen negovanjem dobrosusedskih odnosa sa Izraelom na jednoj strani, i transparentnom kolaborativnošću sa Stejt departmentom, na drugoj, no što se bavi prebrojavanjem kamila po udaljenim provincijama. Kada je Feliks Gatarri "popisivao" bankovne zgrade po Parizu i kao pojam dinamičkog i zdravog društva istakao Brazil, svakako je imao na umu društvo čije upotrebne mitologije nisu žrtvovane kao bespovratni depozit u globalističkim kretanjima.

Sviđa mi se da tumaram Amanom oko 19 i 30, u vreme koje neposredno prethodi molitvi, kao i posle nje. U nekakvoj neočekivanoj koliziji s porukama Alahovih profeta, vidim zatečene provincijalce do zuba "naoružane" mobilnim telefonima, prebegle iračke studente s roleksima, brkate Sirijce kako luduju za belom tehnikom (koje je Aman inače pun). Saobraćaj, kao u čitavom bliskoistočnom svetu, gotovo da je saobražen s nekakvim fiktivnim pravilnikom teorije haosa u kojem paragrafi o redu, pažljivo zacrtani, nimalo nisu u neskladu. Ako se već ne može oteći mislima da hoda Menhetnom, iole fleksibilniji putnik mora imati u vidu da je na delu visoka moderna i da je modernost, odnoseći prevagu, nepovratno razorivši mnoge od tipično lokalnih zasada, upravo razorila i jednu mitsku projekciju vremena koja, samo petrificirana, ima istorijsko pravo na civilizacijski (kulturalni) legitimitet.

Premda su svi u Amanu neverovatno užurbani, eho Ramale nikog nije ostavio ravnodušnim. Ovde, maltene neposredno uz izraelsku granicu, jedino što istinski iznenađuje jeste to što se s jordanske strane većina kritičkih glasova, ne samo oficijelnih (što je uvek najbitnije!), upućuje na palestinsku adresu. Oslobođen bilo kakvog političkog stava, radije bih da pričam o trivijalnostima, a to se u Amanu teško može. Za tu vrstu spontanosti provincija je – uostalom, kao i u svakoj zemlji – daleko pogodnija.

Petra, jedan od najslavnijih karavanskih gradova, najmanje je za to pogodan jer on, najpre, nije provincija u uobičajenom smislu te reči već, s obzirom na turističku frekvencu, kulturni centar zemlje, a potom, tek ovde, gde bi upravo trebalo da bude drugačije, naličje savremenosti pokazuje svoju razornu snagu. To praktično znači da Petra u mnogom pogledu izgleda lažno. Čaj s beduinima odveć je doziran i deo je one inscenacije koja ubija svaku spontanost, unatoč nesumnjivoj živopisnosti koju ovakva režija uvek, čak i kada je tako primetna, nosi. Vlasnici margaraca, kamila i konja malo su agresivniji no u uobičajenim okolnostima, a sve to u pokušaju da vas privole da koristite njihove usluge do relativno udaljenijih objekata. Srednjovekovlje se nudi pogledu ne više kao vrsta mistične utvare koliko kao neka džinovska kulisa iza čijih rubova grleni glasovi rekvizitera i kostimografa pozivaju na rutinski povratak u stvarnost. A stvarnost Petre su sve brojniji i moderniji hoteli, supermarketi u evro-američkom stilu i pre svega, automobili, automobili...

Kratak, zavojit put od poslednjih okuka nizbrdicom do kapija drevnog grada Petre pojedini vlasnici automobila prevaljuju desetinama i desetinama puta dnevno a najnoviji modeli i automobilske marke sve više postaju jedini reper u imovinskoj utakmici i jedino pravo merilo društvenog uspeha i statusa.

113 Kad nema druge, prihvatam, dakle, i taj lažni čaj. Fasciniran sam autentičnošću Petre u arheološkom i arhitektonsko-civilizacijskom smislu a ne mogu da ne osetim i neko blago razočaranje. Pokušavam da ga podelim s trojicom Arapa sedeći na pustinjskom pesku a ne na klupici, na nekoliko metara od znamenitog *Treasury*. Onaj najstariji, Ibn Hasan Malek, ima sedamdeset godina. Prebira brojanice, govori odličan engleski i u svemu mi daje za pravo. Druga dvojica su mnogo mlađa: jedan studira u Amanu i ima dvadeset dve godine, dok je drugi četrdeset petogodišnji seoski učitelj. Hasan Malek im prevodi a njihova lica ne odaju nikakvu reakciju. U jednom trenutku, nakon interno prevedene opaske, reaguje učitelj i nešto na široko objašnjava Hasanu Maleku. On mi prenosi učiteljeve reči. On me, kaže, ne razume. Šta imam protiv supermarketeta? Šta imam protiv turističkih najezda? One su uvek bile "good business" za Jordan i donosile su mnogo para. Šta imam protiv brzih automobila? Njima se u Aman stigne za tri sata! Četiri, kažem. Šta imam protiv vesternizacije zemlje? Amerika je mnogima donela dobra, pa i Jordanu. Amerika je prijatelj Jordana i mnogi u Jordanu vole Ameriku. Ne vidi u tome ništa ružno. Kako ja, uopšte, zamišljam svet? Da li bih hteo, možda, da u Aman putujem na konju? Da li bih hteo da nema efikasnog leka protiv ujeda pustinjske škorpije? Da li bih hteo da jordanska i arapska deca ne vide Zapadne rajeve? Da li bih hteo...

Ne znam kako bih hteo da stignem do Amana! Ne znam kako bih odgovorio seoskom učitelju!

Nekad je ovde ipak život bio drugačiji, i nije se, kako mnogi misle, odvijao usporeno. Ko iole poznaje arapsku istoriju zna da je brzina uvek bila jedna od arapskih odlika a predstava o lenjom i pospanom Arapinu kao i o Arapinu lopovu postoji još samo u najokorelijim predrasudama. Ne mislim ni da su Jordanci, Arapi uopšte, srećniji kao entitet kada, kao na Zapadu, voze skupe poršee u kojima stradaju s lakoćom. Koliko znam, nekad se u Dženaret išlo na konjima koji su imali kri-la...